

Марчак Т. А.,

викладач кафедри журналістики факультету української філології та журналістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ – ДЖЕРЕЛО ДУХОВНОЇ СТІЙКОСТІ, САМОУТВЕРДЖЕННЯ НАЦІЇ В ПУБЛІЦИСТИЦІ В. ЕЛЛАНА-БЛАКИТНОГО

Анотація. У статті проаналізовано тему українського національного самоствердження в публіцистиці В. Еллана-Блакитного, його погляди на соціально-економічний, культурно-просвітницький, національний розвиток української мови в усіх сферах суспільного життя. Також звертається увага на розвиток журналістики та літературно-мистецьких угруповань у 20-х рр. ХХ століття.

Ключові слова: національна ідея, самоствердження нації, публіцистика, українізація, літературно-мистецьке угруповання «Гарт».

Постановка проблеми. Діяльність Василя Еллана-Блакитного, талановитого українського поета і активного громадсько-політичного діяча, тривалий час замовчувалася в Україні. Після здобуття державної незалежності процес дослідження подій нашої історії засвідчив про докорінне переосмислення концепції вітчизняної історії, подолання стереотипів радянського часу. І лише сьогодні, коли в повному обсязі стали доступними для нас поетичні та публіцистичні твори В. Еллана-Блакитного, маємо можливість належним чином оцінити прозорливість цієї геніальної людини, її подиву гідну еволюцію від гострої критики недоліків тогочасної системи, антиукраїнських суспільних явищ, носіїв великодержавного шовінізму до їх повного заперечення. Комуністична пропаганда таврувала В. Еллана-Блакитного «ворогом народу». Насправді він був мужнім патріотом, чесним письменником, для якого художнє слово, а передусім публіцистика, стало засобом боротьби за національну гідність і волю свого народу, за державну незалежність України. Діяльність В. Еллана-Блакитного була багатогранною. Він ставився дуже відповідально до виконання будь-яких завдань і вважав, що «не маєш права робити менше ніж можеш». Найширші уявлення про ідейні переконання та політичні погляди В. Еллана-Блакитного дають його публіцистичні та художні твори, а також низка статей і виступів з питань літератури та мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературну творчість та публіцистику В. Еллана-Блакитного досліджували М. Доленго, М. Дорошко, О. Микитенко, Л. Новиченко, П. Федченко та ін. Публіцистика В. Еллана-Блакитного як феномен української культури і журналістики кінця 1910-х – середини 1920-х рр. не була статичною. На початку 1991 р. в журналі «Слово і час» [6] надруковано статтю «Рання публіцистика В. Еллана-Блакитного», що дає нагоду поставити питання про два періоди її розвитку. Л. Новиченко наводить аргументи, які визначили актуальність аналізу саме ранніх творів В. Еллана-Блакитного: по-перше, початок його журналістської творчості не був досліджений у радянський час, а по-друге, навіть, коли про публіцистику цього періоду згадували, то «вона завжди була аргументом проти Блакитного – радянського письменника-комуніста» [6, с. 29].

Мета статті – розглянути досвід В. Еллана-Блакитного в публіцистиці з болючого питання національної ідеї – українізації у 20-ті рр. ХХ століття. На сьогодні публіцистичний доробок Василя Еллана-Блакитного презентує синтез соціального та мистецького підходів в осмисленні актуальних проблем усіх сфер суспільного життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національні особливості проявляються в характері, поведінці, побуті, традиціях і, насамперед, у національній мові. Українська нація упродовж віків перебувала об'єктом гноблення чужинцями: геноцид, етноцид і лінгвоцид. Це було фізичне і духовне знищення народу, його мови, що робила Російська імперія, особливо у більшовицький період, з мовами і писемним словом підлеглих народів. «Все немосковське має зникнути, згинуть, розсмоктатися. Імперія крокує далі по ще не постиглих трупах народів, крокує до нових підбоїв. Ніколи етноцид не набув такого розмаху й інтенсивності, як за советської влади» [2, с. 95]. Політики минулого знали, що мова пов'язана з формуванням нації як окремої усвідомленої єдності, що вона є головним комунікативним посередником у суспільному житті, що лише вона забезпечує єдність етносу. Позицію В. Еллана-Блакитного з відстоювання інтересів України перед радянським центром охарактеризував М. Дорошко. Він підкреслив намагання В. Еллана-Блакитного прискорити процеси українізації, за що той навіть отримав прізвиська «укапіста» й «злісного петлюрівця». Вчений зазначав, що, намагаючись обмежити втручання Москви у внутрішні справи України, голова українського уряду Х. Раковський дістав підтримку лише з боку колишніх боротьбистів, зокрема В. Еллана-Блакитного, який обіймаючи високі посади, намагався перевести політику КП(б)У на рейки українізації, позбавитися від «міщанських кадрів» в її лавах, піддавав критиці проросійськи налаштовану більшість, через що його вивели зі складу ЦККП(б)У. Василь Еллан-Блакитний відстоював національні інтереси, принципово говорив українською мовою і вважав, що в соціалістичну федерацію «Україна і Росія повинні увійти рівні по своїм умовам, <...> як рівноправні члени» [1, с. 8.], тому натхненно воював з тими, хто розглядав Україну як своєрідну «провінцію Росії». Публіцист стверджував, що та чи інша нація виборює державність насамперед для того, щоб створити умови для вільного розвитку власних традицій, етнічної, культурної і духовної самобутності. А це можливе лише за умови повнокровного функціонування національної мови.

Питання української мови було одним із центральних у публіцистиці В. Еллана-Блакитного. Вірний ідеалу зародження нової української пролетарської культури, публіцист здебільшого позиціював її як засіб поширення політики КП(б)У серед населення України. Висловимо думку, що це був лише

«офіційний» погляд. Насправді, збереженню та розвитку української мови В. Еллан-Блакитний віддавав провідну роль. У листі з таганрозької лікарні він зазначав: «Один підручник для вивчення грамотному письму робкорів і сількорів – [важить] більше, аніж ціла «платформа» [4, с. 206]. До проблеми мовної освіти публіцист звертався у статті «Мова Жовтня», закликаючи зробити українську мову «мовою Жовтня», він мав на увазі її впровадження в усі сфери державного й суспільного життя. Аналізуючи стан справ, В. Еллан-Блакитний звертався до керівних органів (Голів політосвіт і Держвидав УСРР) і просив посилити роботу в цьому напрямі, яка проходила «надзвичайно кепсько» [4, с. 108].

Велику надію В. Еллан-Блакитний покладав на літературну організацію «Гарт» (1923–1925 рр.), назву якої утворено від слова «гартванці», запозиченого з роману В. Винниченка «Божки», в якому так називалося товариство робітників. У статуті «Гарту» оприлюднювалося, що пролетарські митці користуватимуться українською мовою як знаряддям творчості, пропагуючи активну роль мистецтва у вихованні читача [3, с. 172]. Про впливовість поглядів В. Еллана-Блакитного на сучасний йому культурний процес свідчить те, що очолюване ним літературно-мистецьке угруповання «Гарт» (серед перших членів якого були П. Тичина, М. Хвильовий, О. Довженко, В. Сосюра, В. Поліщук, М. Йогансен, Г. Коцюба, К. Гордієнко та ін.) за період його існування перетворилось на «найсильнішу в Україні літературну організацію» [4, с. 198]. За «Гартом» літературним утворився «Гарт» театральний (основоположники: В. Еллан-Блакитний та Ю. Смолич), потім – «Гарт» музичний (В. Еллан-Блакитний, П. Козицький), а тоді – «Гарт» образотворчий (В. Еллан-Блакитний, О. Довженко). Етнічна активність, національна свідомість представників «Гарту» була тією кипучою енергією, що рухала історичний процес і переростала в могутню рушійну силу суспільного прогресу. Не менш жваво лідер «Гарту» (організація, як уже відомо, мала на меті розвиток усіх напрямів українського мистецтва) реагував на процес поступової українізації театру. У статті «На передових позиціях» [4, с. 138–139] він повідомляв про вступ театру столичної державної драми до української трупи з поступовою передачею київського театру колективі «Березіль» та заснування україномовного театру в Полтаві. Державницький світогляд В. Еллана-Блакитного передбачав проведення активної, цілеспрямованої мовної політики, орієнтованої на виховання національно свідомої особистості.

Дослідники творчості В. Еллана-Блакитного висловлювали припущення стосовно загадки поєднання в одній особі загартованого комуніста та палкого прихильника національної культури. Звучала думка про «поступки», здійснені в політиці української партії стосовно «національного питання» задля розпорошення партії боротьбистів у рядах КП(б)У. За О. Микитенком, саме обіцянкою «поступок» було три найболючіших для України проблеми: українізація у 20-ті рр., дозвіл на свою політичну пресу, можливість федерального устрою в СРСР – все це було причиною переходу боротьбистів до лав КП(б)У. О. Микитенко вважав, що «ключ до загадки Блакитного» – одного з лідерів боротьбистів, які «були прихильниками комуністичної ідеї перш за все для блага свого народу» [5, с. 157], – у політичному полі.

Початок ХХ століття став періодом виникнення української преси, на сторінках котрої представники нової генерації піднімали наболілі питання українства, особливу увагу приділяли

мовному фактору мистецтва, бо вважали його провідним у культурному процесі. В. Еллан-Блакитний прагнув налагодити свою, українську, журналістику. У статтях «Вперед» та «Етапи» (обидві датовані 9 січня 1924 р.) В. Еллан-Блакитний з радістю повідомляє про ювілей «Вістей ВУЦВК» – «тисячний [номер] з дня остаточної українізації газети» [4, с. 136–137]. У статті «Етапи», продовжуючи тему, розпочату ювілейним привітанням у «Вперед», автор наголошує на важливості виходу газети «Вісті» на новий щабель розвитку, а саме: створення повністю українськомовного видання, поліпшення ситуації з фінансуванням газети, поява додатку «Література. Наука. Мистецтво» (ЛНМ), в роботі якого активну участь брав В. Еллан-Блакитний. Дослідниками його творчості доведено, що громадсько-політичний діяч відіграв значну роль у становленні української радянської преси. Він став першим і незмінним редактором урядової газети «Вісті ВУЦВК» та додатка до неї – «Література. Наука. Мистецтво» (пізніша назва – «Культура і побут»). «Вісті ВУЦВК» послідовно відстоювали курс на українізацію, всебічний розвиток культури та освіти України. В. Еллан-Блакитний також заснував і редагував газету «Сільська біднота», журнал «Червоний перець». За його безпосередньої участі було засновано журнал «Всесвіт». З метою акумулювання мистецьких сил України, які були розпорошені війною та революцією, він створив журнал «Шляхи мистецтва». В. Еллан-Блакитний був головою Державного видавництва України. Не викликає сумнівів, що полеміка навколо «національного питання», розгорнута В. Елланом-Блакитним на сторінках різних періодичних видань, разом з іншими вирішальними факторами прискорила появу літературної дискусії 1925–1928 рр. Громадянська позиція В. Еллана-Блакитного завжди слугувала інтересам українського народу. Його переконання були співзвучні з демократичними переконаннями свого часу та національною боротьбою українців.

Василь Еллан-Блакитний докладно зусиль для збирання сил української літератури, культури, залучаючи до роботи у видавництвах по-справжньому талановитих людей. У першій українській щоденній газеті «Вісті ВУЦВК» працювали Павло Тичина, Володимир Сосюра, Остап Вишня, Олександр Довженко. В. Еллан-Блакитний об'єднував талановиті сили тогочасного письменства незалежно від їхніх поглядів і стильових симпатій. «Єдиним критерієм, – писав він у вступній нотатці до першого номера журналу «Шляхи мистецтва», – для редакції буде художність твору і його поступовість без жодної вузької фракційності, без обмеження якоюсь школою чи напрямком» [1, с. 18.]. Він помічав таланти й допомагав їм розкритися. Як редактор газети «Вісті ВУЦВК» В. Еллан-Блакитний часто виступав в «амплуа» Валера Прозни – поета-сатирика, який по-своєму коментував і роз'яснював події внутрішнього й міжнародного життя. Він зазначав, що фундаментом створення федеративної держави, насамперед, має стати «самостійна ж зовнішня та внутрішня політична незалежність», а також «окремішнє культурно-освітнє життя УСРР» [4, с. 267], і стверджував, що формування здорового правового суспільства передусім залежить від національної ідеї, яка має універсальний характер, тобто вселюдські і всечасові чинники, що ґрунтуються на найвищих якостях – свобода і справедливість. Ідеологічно викривлене розуміння поняття «національна ідея» було причиною страждань, життєвих трагедій мільйонів чесних патріотів-українців.

Письменник розумів також вплив господарчого розвитку в Україні на розвиток культури та освіти. У статті «Українізацій-

ний курс радвлади й східногалицькі патріоти» він констатував: «Радянська влада не зможе зараз уділяти на розвиток української робітничо-селянської культури, як і взагалі на культурну роботу, стільки матеріальних засобів, скільки на це при інших умовах треба б було уділяти» [4, с. 134–135]. Автор статті, економіст за світою, підкреслював тогочасну гостру проблему фінансування освіти і культури, яка розвивалася у складних умовах.

В. Еллан-Блакитний щиро намагався поєднати несумісні речі: національну самобутність з більшовицькою ідеологією. Поява націонал-комунізму в Україні була пов'язана з тогочасними суспільно-політичними реаліями, незрілістю та розколом національно-визвольного руху та зумовлена двома обставинами. По-перше, нерозривним зв'язком попереднього національного руху з соціалізмом, по-друге, порушенням державних і національно-культурних прав України з боку радянської Росії. В. Еллан-Блакитний активно пропагував нову культуру, літературу, водночас застерігаючи від нехтування культурною спадщиною минулих поколінь.

Висновки. Василь Еллан-Блакитний як публіцист гостро реагував на будь-які прояви великодержавницького нехтування національними потребами українців, що нерідко спостерігалися в керівних колах КП(б)У. Не маючи реальних важелів впливу на державну політику, колишні лідери боротьбистів не змогли реалізувати свою модель національно-державного будівництва в Україні, програвши в боротьбі за владу більшовикам. Проте завдяки їх боротьбі стало можливим проведення українізації, культурного будівництва, адже це були роки боротьби за свободу українського слова, мистецького волевиявлення, формування нового обличчя літератури, культури, журналістики в цілому.

Література:

1. Василь Михайлович Елланський-Блакитний: бібліографічний покажчик / [передм. О. Печорної; уклад. І. Шовкун, О. Сердюк; ред. І. Розумій]. – Коцюбинське, 2014. – 32 с.

2. Вудка Ю. Моковщина: Мемуарний есей / Ю. Вудка. – Лондон : Українська Видавнича Спілка, 1978. – 298 с.
3. Гарт. Альманах. – Х. : Держвидав України, 1924. – 172 с.
4. Еллан-Блакитний В. Твори: Фейлетони. Літературно-критичні статті. Публіцистика : у 2 т. / В. Еллан-Блакитний. – К. : ДержлітвидавУкраїни, 1958 – . – Т. 2. – 1958 – 318 с.
5. Микитенко О. Лебедина пісня / О. Микитенко // Всесвіт. – 1994. – № 1. – С. 156–159.
6. Новиченко Л. Рання публіцистика В. Блакитного / Л. Новиченко // Слово і час. – 1991. – № 2. – С. 28–36.

Марчак Т. А. Национальная идея – источник духовной стойкости, самоутверждения нации в публицистике В. Эллана-Блакитного

Анотація. В статтю проаналізовано тему українського національного самоутвердження в публіцистичних В. Эллана-Блакитного, його взгляды на социально-экономическое, культурно-просветительское, национальное развитие украинского языка во всех сферах общественной жизни. Также обращается внимание на развитие журналистики и литературно-художественных группировок в 20-х гг. XX века.

Ключевые слова: национальная идея, самоутверждение нации, публицистика, украинизация, литературно-художественная группировка «Гарт».

Marchak T. The national idea as a source of spiritual endurance, self-affirmation of the nation in publicistic writings by V. Ellan-Blakytynj

Summary. In the article the subject of the Ukrainian national self-affirmation in publicistic writings by V. Ellan-Blakytynj, his views on the socio-economic, cultural, educational, national development of Ukrainian language in all spheres of public life. Attention is drawn to the development of journalism and literary and artistic groups in the 20th XX century.

Key words: national idea, self-affirmation in, journalism, literary and artistic group “Hart”.